Türkiye’de Son On Yıllık Süreçte Tarım Sektöründeki Değişimlerin Genel Ekonomik Göstergelerle Değerlendirilmesi

The Evaluation of the Changes in the Agricultural Sector with Common Economic Indicators in Turkey in the Last Decade

Assoc. Prof. Dr. Sibel Tan (Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Şermin Atak (Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Ümran Şengül (Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Sabri Sami Tan (Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey)

Abstract

Agriculture is an important sector in the Turkish economy in terms of population and employment, nutrition, agricultural production, domestic consumption, its contribution to industry, national income and balance of payments. By current economic indicators in Turkey, while its share in national income is 9.0%, its share in employment is 23.6%. Although the share of agriculture in GDP decreased in Turkey in the last decade, the rate of growth of agricultural sector increased. Whereas cultivated fields and the number of livestock declined, vegetative production and animal production increased significantly. Moreover, the rate of total employment increased, but the rate of agricultural employment decreased. In addition, the use of machine in agriculture increased and the wage of employees in agriculture increased considerably, as well. On the other hand, agricultural support policies in the last decade witnessed with major reforms and important support policies were implemented in many areas. In 2013, the share of agricultural subsidies in gross domestic product increased compared to the previous year and an increase in the 2014 budget was targeted. In this study, agriculture-related indicators in Turkey in the last ten years will be evaluated and the last ten-year change and the reasons of this change will be examined. In the light of these changes, agricultural recommendations in terms of future oriented agricultural plans and programs will be presented.

1 Giriş

Tarım sektörünün, yalnız bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetinde bulunarak ülke nüfusunun gıda ve diğer tarımsal kökenli ihtiyaç maddelerini karşılayan, ihtiyaç fazlasının da ihracatına olanak sağlayan bir uğraşı olarak görülmesi, önemli bir eksiklik (Erkuş vd., 2005). Tarımsal yapıdaki bir ekonomiden, sanayileşmiş bir ekonomiye geçilirken tarım sektörü başlıca dört fonksiyonu yerine getirmelidir. Tarım her şeyden önce ülke nüfusunun gıda maddeleri ihtiyacını karşılamalıdır. Tarım, ithalat için gerekli döviz talebine katkıda bulunmak üzere bir üretim fazlası oluşturmalıdır. Ekonominin diğer sektörlerle sermaye ve işgücü transferini de üstlenen tarım, ülkede üretilen sanayi malları için talep potansiyeli de oluşturmalıdır (Cinemre ve Kılıç, 2011). Dolayısıyla Türkiye ekonomisinde tarım; nüfus ve istihdam, beslenme, tarımsal üretim, yurt içi tüketim, tarımın sanayiye olan katkısı, milli gelir ve ödemeler dengesi açısından önemini sürekli koruyan bir sektör konumundadır.

Türkiye sahip olduğu coğrafik konum, iklim yapısı ve ürün çeşitliliği açısından zengin bir tarımsal potansiyele sahiptir. Fakat üretimin kayıt altına alınmaması, üretici örgütlerinin yeterince aktif olmaması, istikrarlı olmayan tarım politikaları ve planlı olmayan üretim modelleri sektörde önemli problemlere sebep olmaktadır. İç ve dış talebe uygun planlı bir üretim modelinin benimsenmemesi bazı ürünlerde arz fazlası oluşturup üretici fiyatlarının düşmesine neden olurken bazı ürünlerde arz açığı olması ve bu açığın ithalat yoluyla kapatılmasına neden olmaktadır.

Diğer taraftan tarımdaki makine kullanımına bağlı olarak iş gücü fazlasının oluşması ve kırsal kesimde yaşayanların gelir seviyelerindeki düşüşler kırsal kesimden kente göçü kontrolsüz bir şekilde körüklemiştir. Ekonomik göstergeler incelendiğinde tarımın GSYİH’deki payının ve istihdam içerisindeki payının giderek azaldığı gözlenmektedir. Bu durum Avrupa Birliği (AB) uyum sürecinde gelişmiş AB ülkelerindeki rakamlarla mukayese edildiğinde olumlu gibi algılansa da diğer sektörlerin istihdam kapasitesi kırsal kesimden göç edenlerin ihtiyaçlarına cevap vermediği sürece sağlıklı bir değişim olduğu söylenemez.

Türkiye’de bir taraftan halkın beslenme ihtiyaçlarının karşılanması, diğer taraftan AB uyum süreci ve diğer uluslararası tarımsal oluşumlara uyum sağlamak açısından tarımsal göstergelerin iyi incelenmesi olumlu ve olumsuz gelişmelerin irdelenmesi gerekmektedir. Ekonomik göstergeler ışığında uygulanacak üretim politikaları, istihdam politikaları, fiyat politikaları, tarım politikaları ve diğer sosyal politikalar ülke tarımının geleceği açısından önemlidir.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde tarımda arazi kullanımı, üçüncü bölümünde temel tarımsal ürünlerin üretim miktarları, dördüncü bölümde tarımda makine kullanımı, beşinci bölümde GSYİH’da tarımın payı ve büyüme

oranları, altıncı bölümde istihdam ve tarım ilişkisi, yedinci bölümde dış ticarete tarımın payı, sekizinci bölümde tarımsal üretim değerleri, dokuzuncu bölümde ise Türkiye’de uygulanan tarım politikaları incelenmiştir. Çalışmanın tamamında sayılan bu göstergelerle ilgili on yıllık değişim ve bu değişimin sebepleri irdelenmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde elde edilen bulgular özetlenerek, ülke tarımının geleceği açısından öneriler sunulmuştur.

2 Tarımda Arazi Kullanımı

Ülkemizde nüfus artışı ve hızlı kentleşmeye bağlı olarak arazi kullanımında maksimum sınıra gelinmiştir. Diğer taratan artan nüfusa bağlı olarak gıda maddeleri üretiminin de artış göstermesi gerekmektedir. Dolayısıyla tarım arazilerinin amaç dışı kullanımının önlenmesi tarımsal üretimin geleceği açısından son derecede önemlidir. Nitekim kırsal kesimde tarım arazilerinin etkin ve verimli kullanılmaması sonucu yoksulluk kaçınılmaz hale gelmekte ve tarımla uğraşan kesimin göç etmesine neden olmaktadır (Topçu ve Çelik, 2012). Tablo 1.’de Türkiye’de ürün gruplarına göre arazi kullanımı ve on yıllık değişimi gösterilmiştir. Tablodan da görüldüğü gibi Türkiye’de toplam tarımsal arazi 38.428 bin hektardır. Toplam arazinin %41’i ekilen arazi, %38’i çayır ve meralar, %11’i nadasa bırakılan, %8’i meyve bahçesi, %2’si sebze bahçelerinden oluşmaktadır. Son on yıllık değişim incelendiğinde toplam tarımsal arazilerde %5, ekilen alanlarda %10, nadas alanlarında %17, sebze alanlarında %11 oranında azalma görülmüştür. Diğer taraftan meyve alanlarında %19 artış olurken çayır ve mera arazilerinin büyüklük olarak değişmediği görülmektedir. Özellikle 2005 sonrası yaşanan küresel iklim krizi ve uluslararası piyasalardaki konjüktürel dalgalanmalar bu dönemde kırsal kesimden göçü tetikleyerek ekim alanlarındaki azalmaya sebep olduğu söylenebilir. Diğer taraftan Türkiye’de arazi kullanımı, tarımsal işletmelerin küçük ve parçalı yapısı üretimi olumsuz yönde etkilemektedir. Toplam işletme sayısı 2001 tarım sayımına göre 3.1 milyon olup bu işletmelerde arazilerin parça sayısı ortalama 4-5 parçadır. Ortalama işletme genişliği ise 6 he. civarında olup AB ortalamasının yaklaşık üçte biri kadardır (Taşdan, vd., 2008).

Yıllar	Toplam	Ekilen Alan	Nadas	Sebze	Süs Bitkileri	Meyve	Çayır ve Mera
2003	40.644	17.408	4.991	911		2.717	14.617
2005	41.223	18.005	4.876	894		2.831	14.617
2007	39.505	16.945	4.219	815		2.909	14.617
2009	38.911	16.217	4.323	811		2.943	14.617
2011	38.231	15.692	4.017	810	4	3.091	14.617
2013	38.428	15.618	4.148	808	5	3.232	14.617
Değişim (%)	-5	-10	-17	-11		19	0

Tablo 1. Yıllar İtibariyle Tarımsal Arazi Kullanımı(1000 he.) **Kaynak:** Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

3 Tarımsal Üretim

3.1 Tahıl Üretimi

Tarımın ülke ekonomisindeki yeri ve önemi incelendiğinde tarımın en önemli işlevinin halkın beslenme ihtiyacını karşılamak olduğu görülmektedir. Diğer taraftan toplam üretim değeri içerisinde bitkisel üretim ve hayvansal üretimin oluşturduğu pay ülke ekonomisi açısından önemlidir. Türkiye’de toplam ekim alanlarının %75’ini tahıllar oluşturmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2013 rakamlarına göre son on yılda buğday ekim alanlarında %15, arpada %20, pamukta %29 ve şekerpancarı ekim alanlarında ise %8 oranında bir azalma meydana gelmiştir. Diğer taraftan mısır ekim alanlarında %18, ayçiçeği ekim alanlarında ise %12 oranında artış meydana gelmiştir. Ekim alanlarındaki bu değişime bağlı olarak tahıl üretimindeki on yıllık değişim tablo 2.’de gösterilmiştir. Tablodan da görüldüğü gibi son on yıl içerisinde mısırdaki %111, ayçiçeğinde %90, şekerpancarında %31, buğday üretiminde ise %16 oranında artış meydana gelmiştir. Diğer taraftan pamuk üretiminde %4, arpa üretiminde ise %2 oranında bir azalma meydana gelmiştir. Ekim alanlarındaki azalmaya karşı üretimde artış meydana gelmesi tarımda teknolojik gelişmeye ve verimlilik artışına bağlıdır. Mısırdaki ve ayçiçeğindeki artış hem bu ürünlerde arz açığını kapamaya dönük tarım politikalarına hem de teknolojik gelişmelere bağlıdır. Pamuğun ekim alanlarında ve üretimindeki azalış Türkiye’nin tekstil sektöründe yaşadığı krizlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

Yıllar	Buğday	Arpa	Mısır	Ayçiçeği	Pamuk (Kütlü)	Şekerpancarı
2003	19.000.000	8.100.000	2.800.000	800.000	2.345.734	12.622.934
2005	21.500.000	9.500.000	4.200.000	975.000	2.240.000	15.181.247
2007	17.234.000	7.306.800	3.535.000	854.407	2.275.000	12.414.715
2009	20.600.000	7.300.000	4.250.000	1.057.125	1.725.000	17.274.674
2011	21.800.000	7.600.000	4.200.000	1.335.000	2.580.000	16.126.489
2013	22.050.000	7.900.000	5.900.000	1.523.000	2.250.000	16.483.306
Değişim (%)	16	-2	111	90	-4	31

Tablo 2. Yıllar İtibariyle Tahıl Üretim Miktarları (ton) **Kaynak:** Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

3.2 Meyve Üretimi

Türkiye’de meyve üretimi son yıllarda artış gösteren tarımsal faaliyet alanlarından biridir. Bu artışın sebebi Türkiye’nin sahip olduğu çeşitlilik ve üretim potansiyelidir. Diğer taraftan meyvecilikte dünyada rekabet üstünlüğü olması ve özellikle AB ülkelerine yapılan meyve ihracatının son yıllarda artması meyve üretimini olumlu yönde değiştirmiştir. Tablo 3.’de de görüldüğü gibi son on yılda zeytin üretimi %97, portakal üretimi %43, çay üretimi %36, elma üretimi %20, üzüm üretimi ise %11 oranında artış göstermiştir.

Yıllar	Üzüm	Elma	Zeytin	Portakal	Fındık	Çay
2003	3.600.000	2.600.000	850.000	1.250.000	480.000	869.000
2005	3.850.000	2.570.000	1.200.000	1.445.000	530.000	1.192.004
2007	3.612.781	2.457.845	1.075.854	1.426.965	530.000	1.145.321
2009	4.264.720	2.782.365	1.290.654	1.689.921	500.000	1.103.340
2011	4.296.351	2.680.075	1.750.000	1.730.146	430.000	1.231.141
2013	4.011.409	3.128.450	1.676.000	1.781.258	549.000	1.180.000
Değişim (%)	11	20	97	43	14	36

Tablo 3. Yıllar İtibariyle Bazı Meyvelerde Üretim Miktarları (ton) Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

3.3 Sebze Üretimi

Ülkemizde meyve üretimindeki olumlu artışa rağmen bazı sebzelerin üretiminde azalmalar meydana gelmiştir. Bu azalmaların sebebi sebzede uluslararası kalite ve standartlara uyum sağlayamadığımız için bu ürünlerin dış ticaretinde meydana gelen daralmalardır. Türkiye’de çeşitli sebzelerin üretim miktarları Tablo 4.’de verilmiştir. Tabloya göre son on yılda domates üretiminde %20, soğan üretiminde %9, artış görülürken karpuz üretiminde %8, kavun ve hıyar üretiminde %2 oranında azalış meydana gelmiştir. Domates ve soğan üretimindeki artış iç talepteki değişimlere bağlı olduğu gibi bu ürünlerin ihracatında meydana gelen artışlar da bu ürünlerin üretimini pozitif yönde etkilemiştir.

Yıllar	Domates	Hıyar	Kavun	Karpuz	Soğan (kuru)
2003	9.820.000	1.783.120	1.735.000	4.215.000	1.750.000
2005	10.050.000	1.745.000	1.825.000	3.970.000	2.070.000
2007	9.936.552	1.670.459	1.661.130	3.796.680	1.859.442
2009	10.745.572	1.735.010	1.679.191	3.810.205	1.849.582
2011	11.003.433	1.749.174	1.647.988	3.864.489	2.141.373
2013	11.820.000	1.754.613	1.699.550	3.887.324	1.904.846
Değişim (%)	20	-2	-2	-8	9

Tablo 4. Yıllar İtibariyle Bazı Sebzelerde Üretim Miktarı (ton) Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

3.4 Hayvansal Ürünler

Türkiye’de son yıllarda hayvan sayılarında azalma meydana gelirken verimlilikteki artışlara bağlı olarak üretim miktarları artış göstermektedir. Tablo 5.’de çeşitli hayvansal ürünlerin üretiminde son on yılda meydana gelen değişim incelenmiştir. Tabloya göre en fazla üretim artışı yaş ipek kozasında (%184), sonra sırasıyla tavuk etinde (%180), kırmızı ette (%110), sütte (%83), balda (%48), kıl üretiminde (%33) ve yapağı üretiminde (%25) olmuştur. Hayvansal ürünlerin genelinde meydana gelen bu artışın tersine tiftik üretiminde %50 oranında bir azalma meydana gelmiştir. Tiftik üretiminde meydana gelen azalmanın temel sebebi tiftik keçisi sayısının giderek azalmasıdır. Dokuma sanayinde tiftik yerine diğer sanayi ürünlerinin kullanılması tiftik keçisi üretimini negatif yönde etkilemiştir. Diğer taraftan uygulanan tarımsal destekler kapsamında hayvancılığa dönük uygulamaların artması hayvansal üretimi pozitif yönde etkileyen bir başka unsurdur.

Yıllar	Kırmızı Et	Süt	Tavuk Eti	Bal	Yaş İpek Kozası	Yapağı	Kıl	Tiftik
2003	366.962	10.611.011	872.419	69.540	169	46.456	2.741	333
2005	409.423	11.107.897	936.697	82.336	157	46.176	2.654	302
2007	575.622	12.329.789	1.068.454	73.935	125	46.752	2.536	237
2009	412.621	12.542.186	1.293.315	82.003	136	40.270	2.002	174
2011	776.915	15.056.211	1.613.309	94.245	151	46.586	3.062	194
2013	915.844	17.401.262	1.723.919	89.162	134	51.180	3.570	200
Değişim (%)	110	83	180	48	184	25	33	-50

Tablo 5. Yıllar İtibariyle Hayvansal Üretim Miktarları (ton) Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

4 Tarımda Makine Kullanımı

Tarımda ekonomik optimizasyon tarımda teknoloji kullanımının temel nedenidir. Ekonomik optimizasyonda üretici birim alandan ve birim hayvandan elde edeceği verimliliği artırmayı ve maliyeti düşürmeyi

hedeflemektedir. Ülkemizde son yıllarda tarımda makinalaşma üretim ve zaman verimliliğini artıran unsurlardan biri olmakla beraber köyden kente göçün de temel sebeplerinden biridir. Tablo 6.'da Türkiye'de son on yılda traktör sayısında ve biçerdöver sayısındaki değişim verilmiştir. Tabloya göre 2003 yılından günümüze kadar traktör sayısında %22 oranında, biçer döver sayısında ise %32 oranında bir artış meydana gelmiştir.

Yıllar	Traktör sayısı	Biçer Döver
2003	997.620	11.721
2005	1.022.365	11.811
2007	1.056.128	12.775
2009	1.073.538	13.360
2011	1.125.001	14.313
2013	1.213.560	15.486
Değişim (%)	22	32

Tablo 6. Yıllar İtibariyle Alet Makine Varlığı (adet) **Kaynak:** Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

5 Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) ve Tarım

Tarımın Türkiye ekonomisindeki önemi nispi olarak azalmış görülmektedir. Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda tarımın GSYİH'daki payı %42.8 iken 1970'li yıllarda %36.0, 1985 yılında %25.0, 1990 yılında %16.0, 2000 yılında %13.5 oranında gerçekleşmiştir (Miran, 2006). Tablo 7.'de verilen son on yıllık değişim incelendiğinde ise 2003 yılında %11.1 olan değer, 2012 yılında %9.0'düşmüştür. Tarımın büyüme hızı ise 2003 yılına -%2.2 iken, 2012 rakamlarına göre %5 artış göstererek %3.1 oranında gerçekleşmiştir. On yıllık süreç içerisinde tarımda büyüme oranının en yüksek olduğu yıllar 2005 ve 2011 yılları olmuştur.

Türkiye'de çeşitli dönemlerde yaşanan ekonomik krizler diğer sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründe de olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Nitekim 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından büyüme oranı -%5.7 olurken tarım sektöründe büyüme oranı -%8.1 olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı şekilde 2006 yılında başlayan "Küresel İklim Krizi" ile birlikte dünya ekonomisi 2007-2008 yıllarında büyük değişimlere sahne olmuştur. "Gıda Krizi" olarak adlandırılan 2007 yılında başlayan ve 2008 yılı yaz aylarına kadar devam eden gıda fiyatlarındaki aşırı artış dönemi 2008 sonbaharında yerini "Küresel Mali Krize" bırakmıştır (Dellal ve Keskin, 2008). Dolayısıyla tarımda büyüme oranının 2007 yılında -%7.0 olmasının sebebi de dünya çapında yaşanan küresel mali krizdir.

Yıllar	Toplam Gayrisafi Yurt İçi Hasıla	Sektör Payı (%)	Büyüme hızı (%)
2003	8.475.962.713	11,1	-2,2
2005	8.701.634.939	10,2	6,6
2007	9.275.243.584	8,6	-7,0
2009	9.393.296.070	9,8	3,7
2011	8.736.944.153	8,9	6,2
2012	9.141.423.592	9,0	3,1
Değişim (%)	25	- 2	5

Tablo 7. Yıllar İtibariyle GSYİH ve Tarımın Payı (1987 Temel Fiyatlarıyla) **Kaynak:** Türkiye İstatistik Kurumu

6 İstihdam, İşgücü Ücretleri ve Tarım

Ekonomik yaşamın yaratıcısı insan olduğu için, nüfus ve ekonominin ilişkisi oldukça fazladır. Nüfus bir yandan çeşitli ihtiyaçlarımızı karşılayan mal ve hizmetler için talep oluştururken, öte yandan üretimin önemli bir ögesi olan işgücü arzını sağlar (Rehber ve Çetin, 1998). Dolayısıyla kırsal nüfus ve istihdam ekonomik gelişme açısından önemli bir dinamiktir. Tablo 8. Türkiye'de yıllar itibariyle toplam istihdam ve toplam istihdam içerisinde tarımın payını göstermektedir. Toplam istihdam 2013 rakamlarına göre yaklaşık 25.5 milyon kişi iken tarımsal istihdam 6 milyon kişi civarındadır. Son on yıllık değişim incelendiğinde toplam istihdamda %30 oranında bir artış olmuştur. Diğer taraftan tarımın toplam istihdam içerisindeki payının %5.5 oranında bir azalma ile %29.1'den %23.6'ya düştüğü görülmektedir. Bu rakamlara göre sanayi ve hizmetler sektöründe istihdamın tarım sektörüne göre daha fazla arttığını söylemek mümkündür. Türkiye'de kırsal kesimdeki nüfusun toplam nüfus içindeki payının azalmasında uygulanan kırsal kalkınma politikalarının sanayi sektörünü kapsaması ve tarımsal mekanizasyondaki gelişmeler olduğu söylenebilir. Diğer taraftan miras hukukuna bağlı olarak parçalanmış işletmelerde üretici gelirlerinin yeterli olmayışı üreticileri göçe zorlamıştır (Işın, vd., 2014).

Diğer taraftan tarım tarımda ücretler diğer sektörlerde göre hem daha düşük hem de ödeme şekilleri açısından farklıdır. Tablo 9.'da Türkiye'de son on yılda mevsimlik ve sürekli tarım işçilerinin ücret dağılımı verilmiştir. Tabloya göre mevsimlik tarım işçilerinde kadınların günlük ücreti son on yılda 9 Liradan 33 Liraya yükselmiş yani %252 oranında artmıştır. Mevsimlik erkek işçilerin günlük ücreti ise 12 liradan 43 TL'ye yükselmiş yani

%259 oranında artmıştır. Mevsimlik işçilerin günlük ücret ödemeleri ortalaması 2003 yılında 11 TL iken 2013 yılında 38 TL olmuş ve %269 oranında artış göstermiştir. Sürekli tarım işçilerinin aylık ücretleri ise kadınlarda 232 TL'den 858 TL'ye çıkmış ve %269 oranında artmıştır. Erkeklerde 306 TL'den 1128 TL'ye, ortalama olarak ise 297 TL'den 1090 TL'ye yükselmiş ve sürekli tarım işçilerinin ortalama ücreti aylık olarak son yılda %267 oranında yükselmiştir.

Yıllar	Toplam İstihdam (1000 kişi)	Tarımsal İstihdam (1000 kişi)	Tarımın Payı (%)
2003	19.632	5.713	29,1
2005	20.423	4.907	24,0
2007	21.194	5.016	23,7
2009	22.594	5.683	25,2
2011	24.821	6.097	24,6
2013	25.524	6.015	23,6
Değişim (%)	30,0	5,3	-5,5

Tablo 8. Yıllar İtibariyle İstihdam ve Tarımın Payı (1000 he.) **Kaynak:** Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ortalama Günlük Ücretleri (TL)			Sürekli Tarım İşçilerinin Ortalama Aylık Ücretleri (TL)		
	Kadın	Erkek	Ortalama	Kadın	Erkek	Ortalama
2003	9	12	11	232	306	297
2005	13,62	18,06	15,34	314,41	403,49	391,49
2007	19,17	25,94	22,19	550,19	706,39	693,70
2009	22,65	32,21	27,19	650,32	835,99	806,33
2011	28,52	38,41	32,91	748,14	1021,76	978,97
2013	33	43	38	858	1128	1090
% değişim	252	259	260	269	269	267

Tablo 9. Yıllar İtibariyle Tarım İşçilerinin Ücreti (TL) **Kaynak:** Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

7 Dış Ticaret ve Tarım

Türkiye’de yıllar itibariyle ithalat ve ihracat oranları artış göstermektedir. Tablo 10.’da Türkiye’de dış ticarete tarımın payı yıllar itibariyle gösterilmiştir. Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına göre Türkiye’de son on yılda toplam ithalat %263 oranında, tarımsal ithalat %206 oranında artmıştır.

Yıl	Toplam ithalat (1000 \$)	Tarım (1000 \$)	%	Toplam İhracat (1000 \$)	Tarım (1000 \$)	%
2003	69.339.692	2.537.855	3,7	47.252.836	2.201.436	4,7
2005	97.539.766	2.765.260	2,8	73.476.408	3.468.315	4,7
2007	139.576.174	2.934.996	2,1	107.271.750	3.883.465	3,6
2009	201.963.574	6.433.040	3,2	102.142.613	4.536.473	4,4
2011	185.544.332	6.490.029	3,5	134.906.869	5.352.613	4,0
2013	251.650.823	7.776.120	3,1	151.812.239	5.912.976	3,9
Değişim (%)	263	206	-0.6	221	169	-0.8

Tablo 10. Yıllar İtibariyle Dış Ticarete Tarımın Payı(Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (USSS, Rev.3))

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Tarımın ithalattaki payı ise 2003 yılında %3.7 iken 2013 yılında bu değer %3.1’e düşmüştür. Diğer taratan Türkiye’de son on yılda ihracat %221 artarken, tarımsal ihracat %169 oranında artmıştır. Tarımın İhracattaki payı 2003 yılında %4.7 iken, 2013 yılında %3.9’a düşmüştür. Tarımsal ürünlerin ihracatında ilk sırayı AB ülkeleri alırken domates salçası, çeşitli konserve, yaş meyve sebze ve unlu mamuller önemli tarımsal ihracat ürünleridir.

8 Tarımsal Üretim Değeri

Tarım sektöründeki ekonomik değişimleri incelemede önemli bir gösterge de tarımsal üretim değeridir. Son on yılda tarımsal üretim değeri, bitkisel ve hayvansal üretimin payları tablo 11.de görülmektedir. Tabloya göre 2003 yılından 2013 yılına kadar tarımsal üretim değeri %194 oranında artış göstermiştir. Tarımsal üretim değeri içerisinde bitkisel üretimin payı %59’dan %44’e düşerken, hayvansal üretim değeri %41’den %56’ya

yükselmiştir. Tarımsal üretim değeri içerisinde hayvancılığın payının artması uygulanan hayvancılık politikalarındaki değişimle direk ilgili bir konudur.

	Tarımsal ÜD (Milyon TL)	Bitkisel Üretim Payı (%)	Hayvansal üretim Payı (%)
2003	68.393	59	41
2005	88.365	58	42
2007	104.375	54	46
2009	123.024	55	45
2011	191.628	46	54
2013	200.767	44	56
Değişim (%)	194	-16	16

Tablo 11. Yıllar İtibariyle Tarımsal Üretim Değeri **Kaynak:** Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

9 Tarım Politikaları ve Destek Miktarındaki Değişim

Tarım sahip olduğu dezavantajlı özellikler dolayısıyla gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm ülkelerde destekleyici politikalarla korunan sektörlerin başında gelmektedir. Tüm ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de, uygulanan tarım politikalarının üretici gelir ve refah seviyesini artırma, fiyat istikrarı sağlama, ucuz gıda temini ile tüketici refahını artırma, kendi kendine yeterlilik sağlama, kırsal kalkınma ve döviz tasarrufu sağlama gibi çeşitli amaçları vardır (Tan, 2011).

Türkiye’de planlı dönemle birlikte çeşitli destekleme politikaları ile tarım korumuştur. Mevcut destekleme politikaları ile tarımda istenilen hedeflere ulaşılmadığı için 7. ve 8. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında politikalarda reforma gidilmesinin gereği vurgulanmış, IMF ile imzalanan borçlanma sözleşmesine de bağlı olarak 2000’li yıllardan itibaren Türkiye’de yeni bir tarım politikası süreci başlamıştır. Tüm destekler yerine üreticiye verilen desteklerin Doğrudan Gelir Desteği (DGD) altında toplanması 2000 yılı ile 2008 yılları arasında uygulanmıştır. Bu destekleme modelinin 2008 yılında sona ermesi ile mazot, gübre, toprak analiz destekleri, organik tarım ve iyi tarım uygulamaları destekleri, ayçiçeği, pamuk, soya gibi ürünlerde prim destekleri ve hayvancılıkla ilgili çok kapsamlı desteklemeler gündeme gelmiştir. Tarıma aktarılan destekler yıllar itibariyle artış gösterme eğilimindedir. Son on yıllık değerlendirileme yapılacak olursa tarıma aktarılan destekler 2003 yılında 2,80 milyar TL iken bu değer 2012 yılında 15 milyar TL’ye ulaşmıştır. Diğer taraftan son on yıl içerisinde Ziraat Bankası ve tarım kredi kooperatifleri tarafından verilen toplam tarımsal kredi miktarı 529 milyon TL’den 22,1 milyar TL’ye ulaşmıştır. Bu dönemde kredi faiz oranlarında düşüş, kredilerin geri dönüş oranlarında ise artış gözlenmiştir (GTHB, 2013). On yıllık süreçte organik ve iyi tarım uygulamalarının yaygınlaştırılması, örtüaltı sebzeçiliğin geliştirilmesi, tohumculuk politikaları ve gen kaynaklarının korunması ile ilgili politikalar önemli bitkisel üretim politikalarıdır. Diğer taraftan EBK ve SEK’in yeniden düzenlenerek, Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğü olarak yeniden yapılandırılması, hayvancılığa sıfır faizli kredi uygulaması, hayvancılıkta gen kaynaklarının korunması ve çeşitli ıslah politikaları, yem bitkileri destekleri, mera ıslah çalışmaları önemli hayvancılık politikaları arasında sayılabilir. Yine son on yılda kırsal kalkınma politikaları ülkemizde giderek önem kazanmıştır. Ulusal ve uluslararası kaynaklardan hibe destekli projelere önemli miktarda kaynak aktarılmış, bu politikalarla kırsal kesimde özellikle tarıma dayalı sanayinin gelişmesi hedeflenmiştir.

Türkiye’de yukarıda ifade edilen tarım politikası değişiklikleri yanı sıra Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli, 2010 yılında yürürlüğe giren en önemli politikalardan biridir. Veri tabanı, talep tahmini, havza, destek ve portal (sistem taşıyıcısı) olmak üzere beş bileşenden oluşan bir uygulamadır. Tarım havzaları üretim ve destekleme modelinden destek alabilmenin ön koşulu, belirtilen havzalarda üretimin gerçekleştirilmesi ve Çiftçi Kayıt Sistemine (ÇKS) olmasıdır (Karaman ve Yavuz, 2012).

10 Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Türkiye’de tarımsal ekonomik göstergelerin son on yıllık değişimi incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre toplam tarımsal alanlarda %5, ekim alanlarında ise %10 oranında bir azalma meydana gelmiştir. Ürünler itibariyle son on yılda buğday ekim alanlarında %15, arpada %20, pamukta %29 ve şekerpancarı ekim alanlarında %8 oranında bir azalma olurken, mısır ekim alanlarında %18, ayçiçeği ekim alanlarında ise %12 oranında artış olmuştur. Ekim alanlarındaki değişimle birlikte son on yıl içerisinde mısırdaki %111, ayçiçeğinde %90, şekerpancarında %31, buğday üretiminde ise %16 oranında üretim artışı meydana gelmiş, pamuk üretiminde %4, arpa üretiminde ise %2 oranında üretim düşmüştür. Meyve üretim miktarlarında genel bir artış, sebze üretiminde ise azalmalar oluşmuştur. Bitkisel üretimde olduğu gibi hayvansal üretimde de hayvan sayısında azalmaya rağmen artışlar meydana gelmiştir. Tavuk etinde %180, kırmızı ette %110 ve sütte %83 oranındaki artışlar memnun edici gelişmelerdir. Kümes hayvanlarında ve büyükbaş hayvancılıktaki olumlu gelişmeler küçükbaş hayvancılıkta kaydedilememiştir.

Teknolojik gelişmelere bağlı traktör sayısında %22 oranında, biçerdöver sayısında ise %32 oranında bir artış meydana gelmiştir. Ulusal hesaplar incelendiğinde GSYİH’da tarımın payı on yılda %11.1’den %9.0’a düşerken,

tarım sektörünün büyüme hızı 2003 yılına -%2.2 iken, 2012 rakamlarına göre %5 artış göstererek %3.1 olarak gerçekleşmiştir. Ülkemizde son on yılda toplam istihdamda %30 oranında bir artış olmuş, tarımın toplam istihdam içerisindeki payının %5.5 oranında bir azalma ile %29.1'den %23.6'ya düşmüştür. Tarımda istihdam azalırken işgücü ücretlerinde önemli artışlar olmuş, mevsimlik ve sürekli işgücü ücretlerinde %200 üzerinde artış meydana gelmiştir. İthalatta tarımın payı azalırken ihracatta tarımın payı artmıştır. Uygulanan tarım politikalarında değişim ve reformlar önem kazanmış, tarıma aktarılan destekler 2003 yılında 2,80 milyar TL iken bu değer 2012 yılında 15 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Tarımla ilgili genel göstergeler incelendiğinde son on yılda tarımda genel olarak olumlu gelişmeler gözlenmiştir. Fakat ekilen alan ve tarıma dayalı istihdamdaki düşüşler, tarımdaki yapısal problemleri de dikkate aldığımızda tarıma cazibesini kaybeden bir sektör görünümü kazandırmıştır. Ekim alanlarındaki azalmaya bağlı olarak üretim miktarının artışı sektördeki teknolojik ve verimlilikle ilgili gelişmelere bağlıdır. Yine aynı şekilde hayvan sayısındaki azalmaya rağmen üretim miktarlarındaki artışlar verimli ırkların arttığına bir göstergesidir.

Bu verilerin ışığında tarımsal arazilerin korunması ve kullanılmasına ilişkin, arazi toplulaştırma çalışmalarının yaygınlaştırılması, işletme ölçeğinin genişleterek daha rekabetçi bir işletme yapısının oluşturulmasına dönük politikalar en öncelikli tarım politikaları olmalıdır. Kırsal kalkınmada Avrupa Birliği (AB) Ortak Tarım Politikası ile uyumlu bir şekilde strateji geliştirmek, kırsal kesimde nüfusun bulunduğu yerde kalkınmasını sağlayacak politikalar yine bu çalışmada öneri olarak sunulabilir. Ayrıca Havza Bazlı Destekleme Modeli kapsamında, iç ve dış talebe uygun bir üretim deseni oluşturmak hem planlı üretim açısından hem de rekabet edebilirlik açısından son derece önemlidir.

Kaynakça

- Cinemre, H.A., Kılıç, O., 2011. Tarım Ekonomisi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, Samsun.
- Dellal, İ., Keskin, G., 2008. Küresel Mali Kriz: Tarımda Riskler ve Fırsatlar. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Erkuş, A., Bülbül, M., Kırıl, T., Açıl, F., Demirci, R., 2005. Tarım Ekonomisi. Ankara Üniversitesi Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara.
- GTHB, 2013. 2014 Bütçe Konuşmaları, <https://www.google.com.tr/search?q=mehdi+eker+2014+> (Erişim Tarihi: 30.03.2014).
- Işın, F., Keskin, G., Kılıç, M., Türkeul, B., Ateş, H.C., 2014. Türkiye'de Tarımsal İşgücü Piyasası ve Sosyal Güvenlik Politikaları. http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/2299f06ee419aa5_ek.pdf (Erişim Tarihi: 10.04.2014).
- Karaman, C., Yavuz, F., 2012. "Dünyadaki Eğilimler Işığında Türkiye Tarımsal Destekleme Politikalarının Değerlendirilmesi" 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi Bildiriler Kitabı, Konya, p. 171.
- Miran, B., 2006, Türkiye'de Tarım, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Rehber, E., Çetin, B., 1998. Tarım ekonomisi. Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, Bursa.
- Tan, S., 2011. "Türkiye'de Uygulanan Tarım Politikaları Kapsamında Çanakkale'nin Mevcut Durumu" Çanakkale Tarımı Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Çanakkale, p.37.
- Taşdan, K., Taşdemir, K., Gül, U., Uçum, İ., Cebeci, T., Özat, H.E., 2008. Ekonomik Göstergelerle Türkiye'de Tarım. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Topçu, P., Çelik, N., 2012. "Yoksulluğun Azaltılmasında Tarım Arazilerinin Etkin Kullanımının Sağlanması", 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi Bildiriler Kitabı, Konya, p. 422.
- TÜİK, 2014. Tarımsal İstatistikler (<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>), (Erişim Tarihi: 30.03.2014).
- TÜİK, 2014. Ulusal Hesaplar (<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>), (Erişim Tarihi: 30.03.2014).
- TÜİK, 2014. İşsizlik, İstihdam ve Ücret İstatistikleri (<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>) (Erişim Tarihi: 30.03.2014).
- TÜİK, 2014. Dış Ticaret İstatistikleri (<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>) (Erişim Tarihi: 30.03.2014).